

MOUFFE, CHANTAL

Politika i strasti: ulozi demokracije

*Kolona boraca Šeste ličke divizije na
prolazu preko Kupreškog polja prema
selu Šuice u vrijeme VI ofanzive,
prosina godine 1943.*

MOUFFE, CHANTAL

Politika i strasti: ulozi demokracije

Već se neko vrijeme bavim nečime što doživljam kao sve veću nemoć pri suočavanju s problemima na koje u političkom smislu nailaze naša društva. Pri tome mislim na potrebu ne samo za tehničkim, nego i za u potpunosti političkim odlukama – odlukama donesenim na temelju stvarnih alternativa koje podrazumijevaju uporabljivost proturječnih no legitimnih projekata u vezi s organizacijom našeg javnog života. Čini se da, umjesto kraju povijesti, zapravo svjedočimo kraju politike. Nije li upravo to poruka koju, premda na različite načine, šalju novije tendencije u političkoj teoriji i sociologiji, dominantne prakse vodećih političkih stranaka da i ne spominjemo? One tvrde kako je adversarni model politike zastario te da smo zakoračili u novu fazu refleksivne modernosti gdje je ključiv konsenzus moguće izgraditi oko “radikalnog centra”. Svi oni koji se s ovim konsenzusom ne slažu odbačeni su kao arhaični ili proglašeni zlima. Nedavno je moral promaknut na mjesto glavnog narativa, onoga koji zamjenjuje diskreditirane političke i socijalne diskurse pružajući niti vodilje kolektivne akcije. On ubrzano postaje jedini legitimni vokabular, tako da smo umjesto razmišljanja u terminima desnog i lijevog sada nagnani misliti u terminima pravog i krivog.

Posljedica ovog istiskivanja politike od strane morala ozbiljno je slabljenje demokratske političke javne sfere zbog manjka primjereno “agonističke” debate oko mogućih alternativa postojećem hegemonijskom poretku. Odatle dolazi rastuće nezadovoljstvo liberalnim demokratskim institucijama koje se manifestira kroz smanjenje sudjelovanja u izborima ili privlačnost desničarskih populističkih stranaka koje dovode u pitanje politički establišment.

Mnogo je razloga za nestanak u potpunosti političke perspektive; neki od njih povezani su s prevlašću neoliberalnog režima globalizacije, drugi s tipom individualističke konzumerističke kulture koja sada prožima i najnaprednija industrijska društva. Iz strože je političke perspektive jasno da su kolaps komunizma i nestanak političkih granica koje su strukturirale politički imaginarij tijekom većeg dijela 20. stoljeća doveli do raspada političkih markera društva. Zamućenje granica između desnice i ljevice, kojem smo sustavno svjedočili i koje mnogi veličaju kao napredak, po mom je mišljenju jedan od glavnih razloga za rastuću bespredmetnost demokratske političke javne sfere i ima vrlo negativne po-

sljedice po demokratsku politiku. Vratit ću se na to kasnije; prvo bih voljela istražiti odgovornost političke teorije za trenutnu nemoć u kojoj se danas nalazimo kada razmišljamo u političkim terminima.

Nedostaci liberalnodemokratske teorije

Kao teoretičarku politike posebno me zanima uloga koju je politička teorija igrala u smrti koja se dogodila u temelju političke vizije. Posljednjih je godina tradicionalno shvaćanje demokracije kao gomilanja interesa, “agregativni” model, sve više zamjenjivano novom paradigmom koja pod imenom “deliberativne demokracije” praktički nameće uvjete razgovora; jedno je od njezinih glavnih načela da su politička pitanja moralne prirode i stoga podložna racionalnom tretmanu. Po tom je gledištu cilj demokratskog društva stvaranje racionalnog konsenzusa postignutog kroz odgovarajuće deliberativne procedure, čime se teži donošenju odluka koje predstavljaju nepristrano stajalište, podjednako u interesima svih. Svi oni koji u pitanje dovode samu mogućnost takvog racionalnog konsenzusa i potvrđuju da je političko domena u kojoj uvijek valja racionalno očekivati neslogu optuženi su za potkopavanje same mogućnosti demokracije. Kako to primjerice postavlja Habermas:

“Ako pitanja pravde ne mogu nadići etičko samoshvaćanje natjecateljskih oblika života, i ako egzistencijalno bitni vrijednosni sukobi i opozicije moraju prodrjeti u sva kontroverzna pitanja, u krajnjoj ćemo analizi završiti s nečime što nalikuje shvaćanju politike Carla Schmitta.”⁰¹

Ovaj teorijski trend stapanja politike i morala, shvaćen na racionalistički i univerzalistički način, briše dimenziju antagonizma koja je neiskorjenjiva iz politike. On je pridonio trenutnom istiskivanju političkog od strane pravnog i moralnog, koje se doživljava kao naročito prikladne terene za postizanje nepristranih odluka. Prema tome, postoji jaka veza između ovog oblika političke teorije i uzmaca političkog. To je razlog zašto me brine činjenica što se deliberativni model demokracije obično predstavlja kao prikladniji za trenutni stadij demokracije. Nema sumnje da je ovakav tip teorije u skladu s poli-

tikom trećeg puta i njezinom težnjom za smještanjem “s onu stranu lijevog i desnog”, no kako ću za tren objasniti, upravo je ova postpolitička perspektiva ona koja nam onemogućuje razmišljanje na politički način, postavljanje političkih pitanja i predlaganje političkih odgovora.

Ovo istiskivanje političkog od strane pravnog vrlo je jasno, primjerice, u radu Johna Rawlsa koji Vrhovni sud navodi kao najbolji primjer onoga što naziva “slobodnom upotrebom javnog razuma”, po njegovu mišljenju modela demokratske deliberacije u punom smislu. Drugi je primjer moguće naći u djelu Ronalda Dworkina koji u velikom broju svojih eseja daje prednost nezavisnom pravosuđu koje vidi kao tumača političkog morala zajednice. Prema njemu, sva temeljna pitanja s kojima se suočava politička zajednica u području zaposlenja, obrazovanja, cenzure, slobode udruživanja itd. bolje mogu riješiti suci, pod uvjetom da ustav interpretiraju s obzirom na načelo političke jednakosti. Vrlo je malo toga ostalo za raspraviti u političkoj areni.

Čak i pragmatičari poput Richarda Rortyja, usprkos iznošenju dalekosežne i važne kritike racionalističkog pristupa, ne uspijevaju ponuditi prikladnu alternativu. Ustvari, problem s Rortyjem jest to što, premda na drugačiji način, i on na koncu privilegira konsenzus i previđa dimenziju političkog. Dakako, konsenzus za koji se Rorty zalaže ima biti postignut uvjeravanjem i “sentimentalnim obrazovanjem”, a ne putem racionalne argumentacije, no on svejedno vjeruje u mogućnost sveobuhvatnog konsenzusa, pa tako i u eliminaciju antagonizma.

Zapravo, trenutnu je situaciju moguće vidjeti kao ispunjenje težnje koja je, kako je tvrdio Carl Schmitt, upisana u samu dužnost liberalizma čija konstitutivna nesposobnost razmišljanja u istinski političkim terminima objašnjava zašto je uvijek nalazio utočište u drugom tipu diskursa: ekonomskom, moralnom ili pravnom. Znam da se može činiti paradoksalnim, pa čak i perverznom, pozivati se na Schmitta, deklariranog protivnika liberalne demokracije, u pokušaju otklanjanja nedostataka liberalnih demokratskih teoretičara, no uvjerena sam da često možemo naučiti više od beskompromisnih kritičara nego od laskavih apologeta.

Snaga je Schmittove kritike u tome što u prvi plan stavlja ono što čini glavni nedostatak liberalne misli: njezinu nesposobnost shvaćanja specifičnosti politič-

01 Jürgen Habermas, “Reply to Symposium Participants”, *Cardozo Law Review*, svezak 17, ožujak 1996, br. 4-5, p. 1493

Jürgen Habermas

MOUFFE, CHANTAL
Politika i strasti: ulozci demokracije

UP&UNDERGROUND
Proljeće 2013.

kog. U *Konceptu političkog* Schmitt piše: “Liberalna misao na vrlo sistematski način izbjegava ili ignorira državu i politiku te se umjesto toga kreće u tipičnoj ponavljajućoj polarnosti dviju heterogenih sfera, naime etike i ekonomije, intelekta i trgovine, obrazovanja i imovine. Kritičko nepovjerenje države i politike lako se da objasniti načelima sistema po kojemu pojedinac mora ostati *terminus a quo* i *terminus ad quem*.”⁰²

Drugim riječima, liberalna misao nužno mora biti slijepa za političko zbog svojeg individualizma koji poimanje formacije kolektivnih identiteta čini nemogućim. Ipak, političko se od početka bavi kolektivnim oblicima identifikacija, jer se u ovom području uvijek bavimo formiranjem “nas” nasuprot “njima”. Političko se tiče konflikta i antagonizma; njegova *differentia specifica*, kako to postavlja Schmitt, razlika je između prijatelja i neprijatelja. Onda nije čudo da liberalni racionalizam ne može pojmiti njegovu prirodu, s obzirom na to da je racionalizmu potrebno to poricanje neiskorjenjivosti antagonizma. Liberalizam mora negirati antagonizam jer stavljanjem u prvi plan neizbježnog trenutka odluke – u strogom smislu nužnosti donošenja odluke na nestalnom terenu – antagonizam otkriva upravo ograničenje bilo kojeg racionalnog konsenzusa.

Po mome mišljenju, baš ovo poricanje antagonizma priječi liberalnu teoriju u predočavanju demokratske politike na odgovarajući način. Nije moguće učiniti da političko u svojoj antagonističkoj dimenziji nestane tek jednostavnim poricanjem istoga, tek željom da ga nema, što je tipična liberalna gesta; takva negacija vodi samo do impotencije koja karakterizira liberalnu misao kada je se suoči s pojavljivanjem antagonizama koji bi, prema njezinoj teoriji, trebali pripadati prošlom vremenu, kada razum još nije uspio staviti pod kontrolu navodno arhaične strasti. Kao što ću za trenutak pokazati, ovo je u korijenu trenutne nesposobnosti poimanja prirode i uzroka novog fenomena desničarskog populizma koji prodiere u Europu. To je razlog zašto smatram da je od krajnje važnosti poslušati Schmitta kada tvrdi da se političko može shvatiti “samo u kontekstu stalno prisutne mogućnosti grupiranja prijatelja i neprijatelja, neovisno o aspektima koje ta mogućnost implicira za moral, estetiku i ekonomiju.”⁰³ Taj je uvid od presudne važnosti i vjerujem da je Schmitt u pravu kada nas upozorava na činjenicu da je političko povezano s postojanjem dimenzije neprijateljstva u ljudskim društvima – neprijateljstva koje

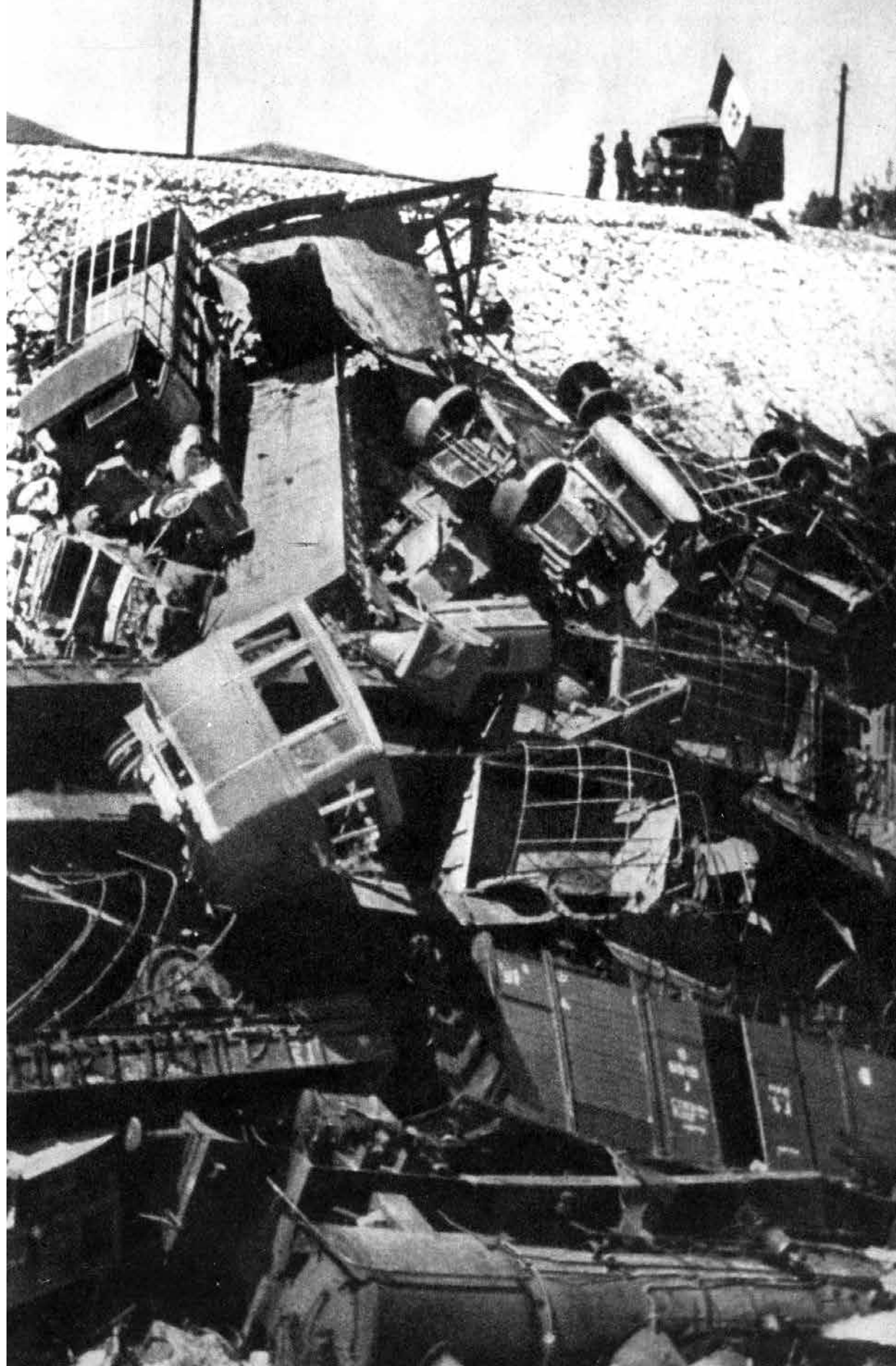
može imati razne oblike i manifestirati se u vrlo različitim formama društvenih odnosa. Moj je stav da bi priznanje toga trebalo predstavljati početnu točku odgovarajućeg razmatranja ciljeva demokratske politike.

Dakako, Schmitt nikada nije razvio ove uvide na teorijski način, i to je razlog zašto sam ih u svom radu pokušala rigoroznije formulirati kroz kritiku esencijalizma koju je iscrpno razradilo nekoliko struja suvremene misli. Ova kritika otkriva da je jedan od glavnih problema liberalizma razvijanje logike socijalnog utemeljene na ideji bivanja kao prisutnosti te poimanja objektivnosti kao inherentne stvarima samim. To je razlog zašto liberalizam ne može razumjeti proces konstrukcije političkih identiteta. Nije u stanju shvatiti da može postojati samo jedan identitet koji je konstruiran kao “razlika” te da je svaka društvena objektivnost konstituirana kroz činove moći. Ono što odbija priznati jest da je svaki oblik društvene objektivnosti ultimativno politički i da mora nositi tragove činova isključivanja koji upravljaju njegovim ustrojstvom.

Koristit ću pojam “konstitutivnog izvanjskog” kako bih pojasnila svoj argument. Ovaj je termin predložio Henry Staten kako bi uputio na mnoštvo tema koje je razvio Jacques Derrida kroz pojmove poput “dometka” (*supplément*), “traga” i “razlike/razluke” (*différance*). Njegov je cilj istaknuti činjenicu da stvaranje identiteta implicira uspostavljanje razlike koju se često gradi na temelju hijerarhije: primjerice, između forme i materije, crnog i bijelog, muškarca i žene, i tako dalje. Jednom kada smo shvatili da je svaki identitet odnosni i da je potvrda razlike – to jest percepcije nečeg “drugog” što tvori njezino “vanjsko” – preduvjet postojanja bilo kojeg identiteta, možemo bolje formulirati Schmittovu poantu o uvijek prisutnoj mogućnosti odnosa prijatelj/neprijatelj; ili, drugim riječima, možemo početi razmatrati kako socijalni odnos može postati plodno tlo za umnožavanje antagonizama.

Uistinu, kao što sam već pokazala, kada se bavimo političkim identitetima koji su uvijek (i) kolektivni identiteti, bavimo se stvaranjem “nas” koji možemo postojati samo kroz razgraničenje (od) “njih”. Ovo naravno ne znači da je takav odnos nužno antagonističan. No, to znači da uvijek postoji mogućnost da taj odnos mi/oni postane odnos prijatelj/neprijatelj. To se događa kada se druge, koje se do sada smatralo naprosto drugačijima, počne shvaćati kao one koji dovode u pitanje naš

02 Carl Schmitt, *The Concept of the Political*, New Brunswick: Rutgers University Press, 1976, s.70
03 *Ibid.*, s. 35.

PRUGA GRAČAC-KNIN, NA KOJOJ SU JULA
1941. GODINE PARTIZANI IZVRŠILI DIVERZIJU

MOUFFE, CHANTAL
Politika i strasti: ulozi demokracije

UP&UNDERGROUND
Proljeće 2013.

identitet i prijete našoj egzistenciji. Od tog trenutka nadalje, svaki oblik odnosa mi/oni, bio on religijski, etnički ili ekonomski, postaje mjesto antagonizma.

Ono što je ovdje važno jest uzeti na znanje da je sâm uvjet mogućnosti formiranja političkih identiteta u isto vrijeme uvjet nemogućnosti društva iz kojega bi se antagonizam eliminiralo. Antagonizam je stoga uvijek prisutna mogućnost, kao što to Schmitt uvijek iznova naglašava. Ova antagonistička dimenzija ono je što sam predložila zvati “političkim” kako bi se razlikovala od “politike” koja se odnosi na skup praksi i institucija čiji je cilj stvoriti poredak, organizirati ljudsku koegzistenciju u uvjetima koji su uvijek konfliktni jer su ukršteni s “političkim”. Koristeći hajdegerijansku terminologiju, mogli bismo reći da je “političko” situirano na razini ontološkog, dočim politika pripada ontičkom.

Agonistički pluralizam

Ta promišljanja o nedostacima liberalne demokratske teorije trebala bi vam biti od pomoći u praćenju izvora mojeg uvjerenja da nam je za razumijevanje prirode demokratske politike i izazova s kojim je suočena potrebna alternativa dvama glavnim pristupima demokratske političke teorije. Jedan od tih pristupa, agregativni model, političke aktere vidi kao one koje pokreće potraga za vlastitim interesima; drugi model, onaj deliberativni, naglašava ulogu razuma i moralnih obzira. Ono što oba modela ostavljaju po strani središnja je uloga onoga što nazivam “strastima u stvaranju kolektivnih političkih identiteta”. Po mom mišljenju, nije moguće shvatiti demokratsku politiku bez uzimanja u obzir strasti kao pokretačke sile u polju politike. To je razlog zašto radim na elaboraciji novog modela koji nazivam “agonističkim pluralizmom”, a koji se pokušava latiti svih onih pitanja kojima se dva druga modela nisu u stanju propisno baviti zbog njihova racionalističkog individualističkog okvira.

Ukratko, moj argument glasi ovako: jednom kada primimo na znanje dimenziju “političkog”, počinjemo shvaćati da se jedan od glavnih izazova demokratske politike sastoji u pripitomljavanju agresivnosti i pokušaju ublažavanja potencijalnog antagonizma koji postoji u ljudskim odnosima. Doista, temeljno pitanje za demokratsku politiku nije kako stići do racionalnog konsenzusa, odnosno do konsenzusa postignutog bez is-

ključivanja; to bi zahtijevalo konstruiranje “nas” koji ne bismo imali odgovarajuće “njih”. Ipak, ovo je nemoguće zato što je, kao što smo vidjeli, sâm uvjet konstituiranja “nas” upravo razgraničenje (od) “njih”. Stoga je ključno pitanje za demokratsku politiku kako ustanoviti tu za politiku konstitutivnu razliku mi/oni na način koji je u skladu s priznanjem pluralizma. Sukob u demokratskim društvima ne može i ne bi trebao biti iskorijenjen budući da je specifičnost moderne demokracije upravo u priznanju i legitimaciji sukoba. Ono što demokratska politika zahtijeva jest da se druge ne vidi kao neprijatelje koje valja uništiti, nego kao suparnike protiv čijih se ideja može boriti, čak i divlje, no čije pravo da brane te ideje nikada neće biti dovedeno u pitanje. Drugim riječima, ono što je važno jest da sukob ne preuzme oblik “antagonizma” (borbe između neprijatelja) nego oblik “agonizma” (borbe između suparnika). Mogli bismo reći da je cilj demokratske politike preobrazba potencijalnog antagonizma u agonizam.

To je razlog zašto kao središnju kategoriju demokratske politike predlažem kategoriju “suparnika”, protivnika s kojim dijelimo zajedničku vjernost demokratskim načelima “slobode i jednakosti za sve”, istovremeno se ne slažući oko njihove interpretacije. Suparnici se bore jedni protiv drugih jer žele da njihova interpretacija postane hegemonijska, no ne dovode u pitanje legitimnost njihovih protivnika da se bore za pobjedu svojeg mišljenja. Ova je konfrontacija između suparnika moje shvaćanje “agonističke borbe”, koja je po meni sâm uvjet žive demokracije.⁰⁴ Za agonistički model, primarni zadatak demokratske politike nije eliminacija strasti ili njihovo otpravljavanje u privatnu sferu kako bi se uspostavio racionalni konsenzus u javnoj sferi, nego “sublimacija” tih strasti kroz mobilizaciju istih u smjeru demokratskih zamisli, stvarajući kolektivne oblike identifikacije oko demokratskih ciljeva.

Kako bismo izbjegli bilo kakve nesporazume, dopustite da naglasim da je pojam suparnika nužno jasno odijeliti od shvaćanja ovog termina koji nalazimo u liberalnom diskursu. Prema mojem shvaćanju “suparnika”, a suprotno liberalnom gledištu, prisutnost antagonizma nije eliminirana, nego sublimirana. Zapravo, ono što liberali zovu “suparnikom” jednostavno je “konkurent”. Oni politički djelokrug zamišljaju kao neutralni teren u kojemu se različite grupe natječu kako bi zauzele položaje moći, njihov je cilj naprosto istjerati druge kako bi

04 U vezi razvijanja ovog argumenta, vidi Chantal Mouffe, *The Democratic Paradox*, Verso, 2000.

Ulrich Beck

zauzeli njihovo mjesto, bez dovođenja u pitanje dominantne hegemonije i temeljite preobrazbe odnosa moći. U pitanju je naprosto natjecanje među elitama. U ovom slučaju, međutim, antagonistička dimenzija uvijek je prisutna; naime, na kocki je borba između suprotstavljenih hegemonijskih projekata koje nikada neće biti moguće racionalno izmiriti – jedan od njih mora biti poražen. U pitanju je stvarni obračun, no onaj koji se odigrava pod uvjetima reguliranim setom demokratskih procedura prihvaćenih od strane suparnika.

Liberalni teoretičari nisu u stanju priznati ne samo primarnu realnost razdora u društvenom životu i nemogućnost pronalaska racionalnih, nepristranih rješenja političkih problema, nego ni integrirajuću ulogu koju sukob igra u modernoj demokraciji. Funkcionalna demokracija zahtijeva obračun među demokratskim političkim položajima. Ako to nedostaje, uvijek postoji opasnost da će dotični demokratski obračun biti zamijenjen obračunom među moralnim vrijednostima o kojima se ne može pregovarati ili među esencijalističkim oblicima identifikacija. Prejaki naglasak na konsenzus, zajedno s averzijom spram obračuna, vodi do apatije i nenaklonosti spram političke participacije. To je razlog zašto demokratsko društvo zahtijeva debatu o mogućim alternativama. Ono mora osigurati političke oblike identifikacije oko jasno razlikovnih demokratskih položaja ili, rečeno terminima Niklasa Luhmanna, mora postojati jasna “podjela na vrhu”, stvarni izbor između strategija koje predlaže vlast i onih koje predlaže opozicija. Dok je konsenzus bez sumnje nužan, uz njega mora postojati i razilaženje u mišljenju. Konsenzus je neophodan o onim institucijama koje su konstitutivne za demokraciju te o etičko-političkim vrijednostima koje bi trebale obavještavati političku zajednicu, no uvijek će biti neslaganja oko značenja tih vrijednosti i načina na koji ih valja implementirati. U pluralističkoj demokraciji takva neslaganja nisu samo legitimna nego su i nužna. Ona omogućuju različite oblike građanske identifikacije i tkanje su demokratske politike. Kada zbog manjka demokratskih oblika identifikacije dođe do zakočenja agonističke dinamike pluralizma, strastima nije moguće pružiti demokratski ventil; time je postavljen temelj za različite političke obrasce, artikulirane oko esencijalističkih identiteta nacionalističkog, religijskog ili etničkog tipa, kao i za množenje sukoba oko moralnih vrijednosti o kojima nije moguće pregovarati.

S onu stranu ljevice i desnice

To je razlog zašto bismo trebali biti sumnjičavi spram aktualnog trenda veličanja zamućenja granica između lijevog i desnog te podržavanja politike “s onu stranu ljevice i desnice”. Funkcionalna demokracija zahtijeva dinamično sučeljavanje demokratskih političkih mišljenja. Antagonizmi mogu uzeti puno oblika i iluzorno je vjerovati da ih je moguće iskorijeniti. Kako bismo dopustili mogućnost njihove preobrazbe u agonističke odnose, nužno je osigurati politički ventil za izražavanje sukoba unutar pluralističkog demokratskog sistema koji nudi mogućnosti identifikacije oko demokratskih političkih alternativa.

U ovome bih kontekstu u prvi plan stavila vrlo štetne posljedice pomodne teze koju su predložili Ulrich Beck i Anthony Giddens, koji tvrde kako je adversarni model politike zastario. Po njihovu mišljenju, politički model prijatelj/neprijatelj karakterističan je za klasičnu industrijsku modernost, “prvu modernost”, no oni tvrde kako sada živimo u drugačijoj, “drugoju” modernosti, “refleksivnoj” modernosti u kojoj naglasak valja staviti na “subpolitiku”, na pitanja “života i smrti”.

Ono što je u temelju ove koncepcije refleksivne modernosti, kao i u slučaju deliberativne demokracije koju sam – iako na drugačiji način – kritizirala na početku, mogućnost je eliminacije političkog u svojoj antagonističkoj dimenziji te uvjerenje kako su odnosi prijatelj/neprijatelj iskorijenjeni. Tvrđi se kako u posttradicionalnim društvima više nema kolektivnih identiteta konstruiranih u smislu distinkcije mi/oni, što znači da su političke granice isparile i da politiku stoga – da upotrijebimo Beckov izraz – valja “ponovno izmisliti”. U stvari, Beck si uobražava kako poopćeni skepticizam i središnjost sumnje koji danas prevladavaju onemogućuju pojavu antagonističkih odnosa. Ušli smo u epohu ambivalencije u kojoj nitko više ne može pretpostavljati kako je u posjedu istine – uvjerenje iz kojega su antagonizmi i proizlazili – i stoga više nema razloga za njihovo pojavljivanje. Bilo koji pokušaj organizacije kolektivnih identiteta u smislu ljevice i desnice te definiranja suparnika stoga je diskreditiran kao “arhaičan” ili kao “stara ljevica” (da se izrazimo riječima Tonyja Blaira).

Politika je u svojoj proturječnoj dimenziji smatrana nečime iz prošlosti, a vrsta demokracije koju se preporuča konsenzualna je i u potpunosti depolitizirana

Anthony Giddens

MOUFFE, CHANTAL

Politika i strasti: ulozci demokracije

UP&UNDERGROUND

Proljeće 2013.

demokracija. U današnje su vrijeme ključni pojmovi političkog diskursa “dobra vladavina” i “nestranačka demokracija”. Smatram kako je nesposobnost tradicionalnih stranaka da osiguraju razlikovne identifikacijske obrasce oko mogućih alternativa stvorila plodno tlo za aktualno cvjetanje desničarskog populizma. Ustvari, desničarske populističke stranke često su jedine koje pokušavaju mobilizirati strasti i stvoriti kolektivne obrasce identifikacije. Nasuprot svima onima koji vjeruju da je politiku moguće reducirati na individualne motivacije, one su i više nego svjesne da politiku uvijek čini stvaranje “nas” protiv “njih” i da ona implicira stvaranje kolektivnih identiteta. Odatle moćna privlačnost njihova diskursa – on omogućuje kolektivne obrasce identifikacije oko “naroda”.

Ako tome dodamo činjenicu da su se pod barjacom “modernizacije” socijaldemokratske stranke u velikom broju država identificirale više ili manje isključivo sa srednjim klasama te prestale obraćati pažnju na brige narodnih sektora (čije se zahtjeve smatralo “arhaičnima” ili “nazadnima”), ne bi nas trebalo iznenaditi rastuće otuđenje svih tih grupa koje se osjećaju isključeni iz djelatnog vršenja građanske funkcije od strane onih koje vide kao “elitni establišment”. U kontekstu u kojem dominantni diskurs obznanjuje kako ne postoji alternativa trenutnom neoliberalnom obrascu globalizacije te kako moramo prihvatiti njegova pravila, ne začuđuje to što sve više ljudi rado sluša one koji tvrde kako alternative doista postoje i da će narodu vratiti moć odlučivanja. Nakon što demokratska politika izgubi sposobnost razvijanja rasprave o tome kako bismo trebali organizirati naš javni život te kad se ograniči na osiguranje nužnih uvjeta za nesmetani rad tržišta, saznali su uvjeti za artikulaciju narodne frustracije od strane talentiranih demagoga. Trebali bismo shvatiti da uspjeh desničarskih populističkih stranaka u velikoj mjeri dolazi od činjenice da narodu pružaju neku vrstu nade, vjere da stvari mogu biti drugačije. Ta je nada, naravno, iluzorna, utemeljena na lažnim pretpostavkama i neprihvatljivim mehanizmima isključivanja, gdje ksenofobija obično igra središnju ulogu. No, kada su oni jedini koji nude ventil za političke strasti, njihov je privid nuđenja alternative zamaman i njihova će privlačnost po svoj prilici rasti. Da bismo bili u stanju predočiti prikladan odgovor, neodložno je shvatiti ekonomske, društvene i političke uvjete koji objašnjavaju njihovo poja-

vljivanje. A to pretpostavlja teorijski pristup koji ne poriče antagonističku dimenziju političkog.

Politika u moralnom registru

Smatram da je nužno shvatiti da uspon desničarskog populizma nije moguće zaustaviti putem moralne osude i da je to razlog zašto je prevladavajuće rješenje problema do sada bilo u potpunosti neprikladno. Naravno da je moralistička reakcija u skladu s dominantnom postpolitičkom perspektivom i da je bila očekivana. Vrijedi je pobliže ispitati jer će nam to donijeti neke uvide u obrasce prema kojima se u današnje vrijeme manifestiraju politički antagonizmi.

Kao što sam upravo pokazala, dominantni diskurs tvrdi da je adversarnom modelu politike došao kraj, a da je došlo vrijeme za konsenzualno društvo s onu stranu ljevice i desnice. Međutim, također sam ustvrdila i da politika uvijek sadrži razliku mi/oni. To je razlog zašto konsenzus za koji se zalažu branitelji nestranačke demokracije ne može postojati bez povlačenja političke granice i definiranja izvanjskog, “njih” koji jamče identitet konsenzusa i koherenciju “nas”. “Njih” se u današnje vrijeme često prikladno označava kao “ekstremnu desnicu”, terminom koji se odnosi na mješavinu grupa i stranaka koja pokriva širok spektar, od rubnih ekstremističkih grupa i neonacista preko autoritativne desnice pa sve do raznolikih novih desničarskih populističkih stranaka. Takav je heterogeni konstrukt, naravno, beskoristan za shvaćanje prirode i uzroka tog novog desničarskog populizma. No, vrlo je korisno osigurati identitet “dobrih demokrata”. Doista, otkad je politika navodno postala neadversarna, “njih” koji su nužni za osiguranje “nas” dobrih demokrata ne može se zamišljati kao političke suparnike. Na taj je način ekstremna desnica od velike koristi, jer omogućava povlačenje granice na moralnoj razini, između “dobrih demokrata” i “zle ekstremne desnice” koju je moguće moralno osuditi umjesto da se protiv nje bori politički. To je razlog zašto su moralna osuda i uspostavljanje “*cordon sanitaire*” postali prevladavajući odgovor na uspon desničarskih populističkih pokreta.

Zapravo, ono što se događa jako se razlikuje od onoga što zagovornici postpolitičkog pristupa žele da vjerujemo. Nije stvar u tome da su politiku s njenim na-

vodno staromodnim antagonizmima zamijenile moralne brige o “pitanjima života” i “ljudskim pravima”. Politika je u svojoj antagonističkoj dimenziji još uvijek vrlo živa, osim što se sada odigrava u moralnom registru. Zapravo, granice između nas i njih nisu nestale i neprestano se iznova uspostavljaju, no budući da se “njih” više ne može definirati u političkim terminima, te su granice povučene u moralnim kategorijama između “nas koji smo dobri” i “njih koji su zli”.

Želim s vama podijeliti zainteresiranost za činjenicu da takav tip politike koji se odigrava u moralnom registru ne pridonosi stvaranju “agonističke javne sfere” za koju sam ustvrdila kako je nužna za čvrst demokratski život. Kada se protivnika ne definira u političkim nego u moralnim terminima, ne može ga se zamišljati kao suparnika, nego samo kao neprijatelja. S “njima koji su zli” nije moguća nikakva agonistička debata; njih se mora iskorijeniti.

Stoga bi trebalo biti jasno da pristup koji tvrdi kako je politički model prijatelj/neprijatelj učinjen bespredmetnim na koncu ustvari osnažuje antagonistički model politike koji je proglasio zastarjelim jer “njih” konstruira kao moralnog, odnosno “apsolutnog” neprijatelja koji, prema tome, ne može biti preobražen u suparnika. Umjesto da pomognu pri stvaranju životne agonističke javne sfere zahvaljujući kojoj je demokraciju moguće produbiti i održati na životu, svi oni koji proglašavaju kraj antagonizma i dolazak konsenzualnog društva zapravo dovode u opasnost demokraciju stvaranjem uvjeta za pojavljivanje antagonizma s kojima demokratske institucije neće moći izaći na kraj.

Bez potpune preobrazbe načina na koji je zamišljena demokratska politika i ozbiljnog pokušaja bavljenja manjkom identifikacijskih obrazaca koji bi omogućili demokratsku mobilizaciju strasti, izazov upućen od strane desničarskih populističkih stranaka ustraje i dalje. Nove političke granice povlače se u europskoj politici i nose potencijalnu opasnost skorašnje zamjene stare razlike između ljevice i desnice drugom, puno manje pogodnom za pluralističku demokratsku debatu. Zato je neodložno napustiti iluzije o konsenzualnom modelu politike i stvaranju temelja za agonističku javnu sferu.

Ograničavajući se na zahtjeve za razumom, umjerenošću i konsenzusom, demokratske stranke pokazuju manjak razumijevanja za proces političke logike. One ne razumiju potrebu da se desničarskom populizmu suprotstavi putem mobilizacije naklonosti i strasti u demokratskom pravcu. Ono što ne shvaćaju jest to da demokratske politike moraju imati stvarni utjecaj na želje i predodžbe naroda te da bi, umjesto suprotstavljanja interesa osjećajima i razuma strastima, trebale ponuditi identifikacijske obrasce koji predstavljaju stvarni izazov onima koje promovira desnica. To ne znači da bi razum i racionalni argumenti trebali nestati iz politike, nego da njihovo mjesto treba iznova promisliti. Uvjerena sam da u ovom poduhvatu na kocki nije ništa manje doli sama budućnost demokracije.

S engleskoga prevela Vlasta Paulić.